

İç Politikanın Gölgesindeki Barış: Likud ve Orta Doğu

Doç. Dr. Tayyar Arı
Uludağ Üniversitesi, İ.İ.B.F.
Öğretim Üyesi

•••

Özet

1993 Eylülünde başlayan Oslo I barış süreciyle öngörülen takvime taraflar tam anlamıyla uymasalar da süreç 1995 Eylülünde Oslo II ile devam etmiş, İsrail ile Arap ülkeleri arasındaki ilişkiler önemli sayılabilecek ölçüde gelişme göstermiş ve bu ülkeler İsrail'e uygulamakta oldukları ambargoyu kaldırmışlardır. Barış süreci İsrail-Filistin cephesinde sürerken, İsrail Batı Şeria'nın belli bir kısmından çekilmiş, Ürdün ile yapılan barış anlaşmaları ile ilişkilerini geliştirmiş ve Suriye ile arasındaki sorunları görüşmeye başlamıştır.

Bununla beraber, Tzomet ve Geshet ile yapılan ittifakın yardımıyla Netanyahu'nun seçilmesiyle yeni bir durumla ve yeni bir dönemle karşı karşıya olunduğu anlaşılmıştır. Bu aşamadan sonra barış sürecini sürdürmek özellikle İsrail'de sosyo ekonomik yapının bir yansıması olan koalisyon oluşumunun da etkisiyle mümkün olmamıştır. Netanyahu hükümetinin Batı Şeria'da yerleşime devam etmesi, Kudüs'ün sınırını ve demografik yapısını değiştirmeye çalışması, Batı Şeria'nın öngörülen bölgelerinden çekilme işlemini durdurması ve nihai statü görüşmelerini terketmesi yüzünden barış süreci sadece askıya alınmakla kalmamış aynı zamanda geriye gitmiştir.

Peace Under The Shadow of The Internal Politics: Likud And The Middle East

Abstract

Although partners could not be committed to the calendar of Oslo 1 began in the September of 1993, they continued with the Oslo 2 signed in the September of 1995 and the relations between Israel and the Arab countries were developed and they left the embargo to Israel.

As the peace process with the Israel-Palestine relations were progressing, Israel has gradually withdrawn from parts of the West Bank and Gaza Strip. Yasser Arafat heads a quasi-government in these areas and majority of Palestinians have been under Palestinian rule. At the same time, Israel has normalised its relations with Jordan by peace agreements and continued to negotiate the problems with Syria.

However, it has been realised that a new situation and a new era with Netanyahu, elected by the alliance with Tzomet and Geshet, have already been faced. Moreover, the peace process could not be continued, with the effect of the right wing coalition government which is a reflection of the socio-economic situation in the Israel. Peace process has been not only suspended but also moved to back, since Netanyahu and his right wing government continued the settlement in the West Bank and tried to change borders and demographic character of the Jerusalem, stopped the redeployment of the West Bank and abandoned the final status negotiations.

İç Politikanın Gölgesindeki Barış: Likud ve Orta Doğu

Oslo'da (Norveç) sürdürülen görüşmelerin sonunda FKÖ lideri Yaser Arafat tarafından imzalandıktan sonra 10 Eylül sabahı İsrail Başbakanı İzak Rabin tarafından da imzalanan karşılıklı tanıma anlaşmasına göre, FKÖ, İsrail'in devlet olarak varlığını tanımakta, terörizmden vazgeçtiklerini ilan etmekte ve intifada'yı fiili olarak sona erdirdiğini açıklamaktaydı. İsrail ise, Filistin Kurtuluş Örgütü'nün Filistinlilerin yasal temsilcisi olduğunu kabul etmekte ve Orta Doğu Barış Konferansı çerçevesinde FKÖ ile pazarlık masasına oturacağını açıklamaktaydı. 13 Eylül'de Washington'da Clinton'ın da şahitliğinde taraflarca tekrar imzalanan ve "ilkeler deklarasyonu" da denen anlaşma öngörüldüğü üzere bir ay içinde (13 Ekim 1993'te) yürürlüğe girmiştir. Barış görüşmelerinde uyulacak ilkelerin belirlendiği anlaşmayla aynı zamanda nihai durumu müzakere etmek amacıyla ikili ve çok taraflı komitelerin oluşturulması öngörülmekteydi. Bunlardan Ortak İsrail-Filistin Temas Komitesi taraflar arasındaki işbirliğini ve varolan sorunları ele alacak, İsrail-Filistin Ekonomik İşbirliği Konseyi ise, su konusundaki tarafların haklarını ve ortak kullanımı olan su kaynaklarını, ayrıca elektrik üretimi ve satışı, petrol ve doğal gazın kullanımı, deniz ve kara taşımacılığı, bölgesel ekonomik kalkınma ve ticaret, çevresinin korunması, işçi sorunları ve toplumsal refah gibi konuları ele alacaktı. Mısır ve Ürdün hükümeti temsilcilerinin de katılımını öngören Daimi Komite ise, özellikle 1967 Arap-İsrail savaşıyla yerlerinden olan insanların tekrar topraklarına kavuşturulması üzerinde çalışacaktı.

13 Aralık 1993 tarihi ise, İsrail askerlerinin Gazze ve Eriha'dan çekilmeye başlaması için öngörülen nihai tarih olarak belirlenmişti. Anlaşmaya göre, İsrail askerlerinin çekilmesiyle Eriha ve Gazze'de sivil otorite Filistinlilere devredilecekti. Böylece İsrail'in eğitim, kültür, sağlık, toplumsal refahı sağlama, vergi toplama ve turizmle ilgili konularda yetkileri Filistin yönetimine geçecekti. Filistinliler bu tarihten sonra kendi polis teşkilatlarını oluşturacaklar, ancak bunlar İsrail askerlerinin ve polislerinin bölgeden çekilmesinden sonra göreve

başlayacaklardı. Bununla beraber, İsrail hükümeti, bu bölgede bulunan Yahudi yerleşimcilerin güvenliğinin sağlanması ve korunmalarına ilişkin yetkilerini nihai anlaşma yapılınca kadar elinde bulundurulacaktı.

Anlaşmaya göre 13 Nisan 1994'te İsrail askerleri Gazze ve Eriha'dan tamamiyle çekilmiş olacaklar, 13 Temmuz 1994'te ise Filistin geçici konseyi (parlamento) için seçimler yapılacaktı. Ancak bu noktada seçimden önce konseyin yapısı ve büyüklüğünü belirleme amacıyla bir protokol yapılması öngörülüyordu. 15 Aralık 1995 tarihi nihai statü için tarafların masaya oturacakları tarih olarak kabul edilmişti. Bu aşamada Kudüs'ün kaderi, mülteci Filistinlilerin durumu, Yahudi yerleşimcilerinin geleceği ve sınırların belirlenmesi konuları ele alınacaktı. Anlaşma için öngörülen son tarih olan 1998 Aralık ayında ise İsrail'in 242 ve 338 sayılı BM kararlarının uygulanmasını, bu çerçevede İsrail askerlerinin Batı Şeria ve Gazze'den çekilmesini, Filistinli mülteciler sorununun adil bir çözüme kavuşturulmasını, bölgedeki her devletin siyasal bağımsızlığı ve toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesini ve bunların güvenli ve tanınmış sınırlar içinde var olma hakkının tanınmasını öngörmekteydi.

Makale 1996 Mayısında işbaşına gelen Likud komisyonu ve Başbakan Netanyahu ile Orta Doğu'daki barış sürecinin geçirdiği değişikliğin sürecin özünden ve iç politikadan kaynaklanan nedenlerin ortaya konması ile anlaşılabilirliğinden yola çıkılarak kaleme alınmıştır. Çalışma aynı zamanda iç politika ile dış politika arasındaki bağlantıyı da net bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Netanyahu öncesi ve Netanyahu sonrası ayrı ele alındıktan sonra Likud koalisyonunun yapısı ve parti tabanlarının beklentileri çerçevesinde konu irdelenmeye çalışılacaktır.

I. NETANYAHU ÖNCESİ ORTA DOĞU'DA DURUM

1. İsrail-Filistin Barış Süreci

İsrail ile Filistin arasındaki görüşmelerin devam ettiği bir sırada 25 Şubat 1994'te bir İsrailli yerleşimcinin El-Halil'de bir camide ibadet etmekte olan Filistinlilerin üzerine ateş açmasıyla 30 Filistinli Müslüman'ın ölmesi, diğer sorunlara ek olarak barış sürecini bir süre çıkmaza sokmuşsa da taraflar arasında yedi aydır süren görüşmelerin 4 Mayıs 1994'te Kahire'de bir prensipler anlaşmasıyla kısmen çözüme kavuşmasıyla tekrar ilerleme sağlanması mümkün olmuştur (HELLER, 1995: 30). Burada karşılaştırıldığı şekliyle sıra Filistinlilerin kendi kurumlarını ve polis teşkilatlarını oluşturmalarına ve İsrail'in bölgeden çekilerek işi Filistin yönetimine bırakmasına gelmişti. Burada öngörülen yaklaşık bir aydan fazla bir gecikmeyle çekilme işlemi tamamlandı. Yaser Arafat'ın yaklaşık elli yıllık bir aradan sonra 1 Temmuz 1994'te Gazze'yi ziyareti

büyük olay oldu (WORLD PRESS REVIEW, September 1995:8). ABD, Filistin yönetimine 27 Temmuz 1995'de çeşitli altyapı projelerinde kullanılmak üzere beş yıl içinde 40 milyon dolar vermeyi kararlaştırmıştır. Diğer taraftan 30 Temmuz'da İsrail ve Filistin arasında İsrail'in güneyinde bulunan Elat'da barış sürecinin devamı konusunda görüşmelere başlanmış, bu görüşmelere 6 Ağustos'ta İsrail sınırında bir Mısır yerleşim yeri olan Taba'da devam edilmiş ve görüşmeler sırasında yapılan açıklamada İsrail'in Hebron'dan çekilmesi de dahil bir çok konuda uzlaşma sağlandığı açıklanmıştır. 13 Ağustos 1995'de, Batı Şeria'da Filistinlilerin denetimine bırakılan bölgelerin genişletilmesine ilişkin dışişleri bakanı Perez ile Arafat arasında Taba'da yürütülen görüşmeler sırasında yapılan anlaşmaların İsrail kabinesinde onaylandığı belirtilmiştir. Sözkonusu anlaşmalar 15 Ağustos'ta Tunus'taki FKÖ yürütme kurulu tarafından da onaylanmıştır. Diğer taraftan 16 Ağustos'ta Gazze'de bir araya gelen Mısır, İsrail, Ürdün ve Filistinli temsilcilerin 1967 savaşında yerlerinden edilen Filistinlilerin durumlarını ele almalarının ardından Taba'daki görüşmeleri sürdüren Perez ve Arafat 6 Eylül'de Filistinlilerin Hebron'daki denetimi ile ilgili öngörülen planı görüşmek amacıyla 16 Eylül'de de Hebron'da İsrail ve Filistinlilerin denetimleri konusu başta olmak üzere aralarındaki diğer görüş ayrılıklarını gidermek için bir araya geldiler. Nitekim, 18 Eylül'de Taba'daki görüşmeler sırasında yapılan açıklamada Filistin Konseyi'nin 82 kişiden oluşması, İsrail'in Filistinlilerin yoğun oldukları yerleşim merkezlerinden 100 gün içinde çekilmesi, İsrail'in çekilmesinden 22 gün sonra Filistin seçimlerinin yapılması ve İsrail'in halen hapishanelerdeki yaklaşık 5.000 Filistinliyi serbest bırakması konularında anlaşmaya vardıkları belirtildi. 24 Eylül'de de Taba'da Perez ve Arafat arasında yapılan görüşmede Filistin idaresinin denetiminin genişletilmesine ilişkin planın ikinci aşaması konusunda anlaşmaya varıldığı ve anlaşmanın imza töreninin 28 Eylül 1995'te Washington'da yapılacağı açıklandı. Anlaşma 25 Eylül'de FKÖ yönetim kurulu ve 27 Eylül'de de İsrail kabinesi tarafından onaylanmıştır. Tarihe "Oslo II" olarak geçecek olan ve 28 Eylül 1995'te Arafat ve Rabin tarafından imzalanan anlaşma Clinton, Mubarek ve Kral Hüseyin tarafından da imzalanmıştır. Gerekmemesine rağmen İsrail parlamentosu 6 Ekim'de Oslo II anlaşmasını 61-59 oyla onayladı. Oslo II'nin gereği olarak ilk etapta 900 Filistinli mahkumu serbest bırakırken, Batı Şeria'nın Karbata, Kabatiye ve Yatta kasabalarından da çekildi. 15 Ekim'de Erez kontrol noktasında bir araya gelen Perez ve Arafat İsrail askerlerinin Batı Şeria'dan çekilme planını görüştüler. Perez yaptığı açıklamada 25 Ekim'de İsrail'in Cenin'i boşaltacağını ifade etmiş, ancak bu çekilme işlemi 4 Kasım 1995'de Başbakan İzak Rabin'in barış karşıtı Yigal Rabin tarafından öldürülmesi dolayısıyla bir süre gecikmiş ve çekilme işlemi 13 Kasım'da tamamlanarak Cenin de Filistin yönetiminin denetimine girmiştir. 1995 yılının Aralık ayında Batı Şeria'daki Nablus ve Tulkarm, Beytullahim (Bethlehem) ve Ramallah kasabaları Filistin yönetiminin denetimine bırakılan bölgeler arasında yer almıştır.

Sürenin bundan sonra gelen aşamaları ise İsrail'in Batı Şeria'nın öngörülen kısmından çekilmesi ve 1996 Ocağında yapılacak seçimlerle yönetim yetkilerinin Filistin Yönetimine geçmesi oluşturmaktaydı. İsrail'in bu ikinci aşamayla Batı Şeria'nın bir kısmından çekilmesi bile özellikle Batı Şeria'da bulunan Filistinliler tarafından sevinç gösterileriyle karşılanırken diasporada bulunan Filistinlilerde hâlâ endişe hakimdi. Rabin'in ölümünden biraz önce başlamış olan süreçte İsrail 1967 savaşıdan beri işgal altında bulundurduğu Batı Şeria'nın bir kısmından geri çekilme ve İsraili yerleşimcilerin bulunmadığı bölgelerde denetimi tamamen Filistin Yönetimine bırakmaya başlamış bulunuyordu.

20 Ocak 1996'da Filistin Ulusal Konseyi ve Filistin yönetimi için yapılan başkanlık seçimleri Filistinliler açısından önemli bir aşamayı teşkil etmekteydi. Filistinli muhaliflerin ve İslami kesimin boykot ettiği seçimlerde katılım oranı Batı Şeria'da % 90, Gazze'de ise % 65 olarak gerçekleşmiştir. Yaser Arafat seçimlerde % 88.6 oy oranıyla devlet başkanlığına seçilmiş, toplam 88 sandalyelik Ulusal Konsey'de ise Arafat'ın El-Fetih grubu 50 milletvekili kazanmıştı. Seçimlerde 35 sandalye kazanan bağımsızların da 16 tanesi yine El-Fetih içindeki muhaliflerdendi (bunlar Arafat'ın yönetim anlayışını benimsemeyen kimselerden oluşmaktaydı) (THE MIDDLE EAST, March 1996: 11-12).

Öte yandan 11 Nisan 1996'da İsrail'in güney Lübnan'a başlattığı saldırıların devamında 18 Nisan'da BM "Kana" mülteci kampına yapılan saldırıda 107 Filistinlinin ölmesi ve 100'den fazla insanın da yaralanmasının (THE NEW YORK TIMES, April 19, 1996: 4, 17; THE FINANCIAL TIMES, April 19, 1996: 4, 21) süreci tehdit etmesi beklenirken aynı gün 18 Nisan'da Erez kontrol noktasında bir araya gelen Perez ve Arafat Filistin yönetiminin denetiminin güçlenmesi için alınacak önlemleri görüşerek 4 Mayıs'ta nihai statüye ilişkin görüşmelerin başlayacağını açıklamışlardır. Bu arada 24 Nisan'da Gazze'de toplanan Filistin Ulusal Konseyi de 504 olumlu, 54 olumsuz ve 14 çekimser oyun kullanıldığı oylamada FKÖ'nün kurucu metninde yer alan "İsrail'in yıkılması"na ilişkin maddeleri kaldırmıştır. Öte yandan 30 Nisan'da Washington'da bir araya gelen Perez ve Arafat nihai statüye ilişkin müzakerelere başladılar. 3 Mayıs'ta bir açıklama yapan İsrail Başbakanı Şimon Perez İsrail askerlerinin Hebron'dan çekilmesinin 29 Mayıs'ta yapılacak seçimler sonrasına kalabileceğini ifade etmiştir. Nitekim, 5 Mayıs'ta Taba'da (Mısır) İsrail ve Filistinli temsilciler Filistin varlığının nihai statüsü, Batı Şeria'daki Yahudi yerleşimcilerin durumu, Kudüs'ün statüsü ve Filistinli mülteciler konularını görüşmek üzere bir araya gelmişler, 12 Mayıs 1996'da da Kahire'de Mısır devlet başkanı Hüsnü Mübarek, Ürdün Kralı Hüseyin ve Yaser Arafat arasında gerçekleşen üçlü zirveden barış sürecinin devamını etmesi kararı çıkmıştı.

2. İsrail-Ürdün Barış Anlaşması

Orta Doğu Barış Sürecinin diğer bir sonucu İsrail ile Ürdün arasında 14 Eylül 1993'te varılan mutabakat anlaşması gereğince devam eden görüşmelerin bir anlaşmayla sonuçlanarak taraflar arasındaki 50 yıldır devam eden düşmanlığın sona erdirilmesi yolunda çok önemli bir adımın atılmış olmasıdır. Nitekim 26 Ekim 1994'te imzalanan anlaşmayla¹ (Vital Speeches of the Day, 15 November 1994: 66-72) İsrail, işgal altında bulundurduğu 350 km karelik Ürdün toprağından çekilmekte ve Ürdün ile İsrail arasındaki ilişkiler normalleşmeye başlamaktaydı.

Ürdün'ün esas dış politika değişikliği Irak'a yakın ve Körfez ülkeleriyle mesafeli olan dış politikasında kendini göstermiştir. Ürdün, 1995 yılı sonlarına doğru Irak'la ticaret yapan çok sayıda şirketin faaliyetine son vermesiyle BM ambargosuna uyma yönündeki iradesini de ortaya koymuş oluyordu. Bununla beraber, Kral Hüseyin'in Irak yanlısı politikadan vazgeçmesi içerde tepkiyle karşılanmıştı. Bilindiği gibi nüfusunun üçte birini Filistinlilerin oluşturduğu Ürdün biraz bunların etkisiyle biraz da güvenlik, ekonomik ve tarihsel nedenlerle Irak yanlısı politikasını Körfez Krizi esnasında da sürdürmüştür. Ancak Ürdün'ün Irak yanlısı politikasından rahatsız olan Batılı ülkeler Kral'a bu politikasından vazgeçmesi için yoğun bir baskı uygulamışlardır. Bu arada Ürdün parlamentosu 26 Temmuz 1995'de İsrail'e boykotu öngören tüm yasaları iptal etmiştir. Nitekim 1995 Ağustosunda Saddam'ın iki damadının ülkeden kaçarak Ürdün'e sığınması Ürdün'ün politikasında değişikliğin ciddi işaretlerini vermekteydi. Bu politikayı o güne kadar ambargoya rağmen günde 70.000 varil petrol aldığı Irak'tan petrol gereksinimini Suudi Arabistan'dan karşılamaya başlayarak ve Irak yanlısı firmaları kapatarak sürdürmüştür. Ürdün'ün bu politika değişikliğine ABD ilk etapta 16 tane F-16 Uçağını ve 50 tankı içeren yaklaşık 300 milyon dolarlık bir askeri yardım paketiyle karşılık vermiştir (THE MIDDLE EAST, March 1996: 10). Bunun yanında 25 Eylül 1995'te ABD ile Ürdün arasında bu ülkenin ABD'ye olan 400 milyon dolarlık borcunun silinmesini öngören bir anlaşma yapılması söz konusu olmuştur.

Diğer taraftan, İsrail ile Ürdün arasında 1995 Ekiminde birisi güvenlik güçleri arasında işbirliğini öngören diğeri ise iki ülke arasındaki ticarete tercihli tarife uygulanmasını öngören iki anlaşma imzalanmıştır. Bunun yanında 31 Ekim'de Ürdün'ün ev sahipliğini yaptığı ve İran, Irak, Libya, Lübnan ve Suriye'nin dışında 60 ülkenin katıldığı Orta Doğu ve Kuzey Afrika Ekonomik Zirvesinde ABD'li Enron şirketi aracılığıyla İsrail'in Katar'dan doğal gaz alımına ilişkin 20 milyar dolarlık bir projenin uygulamaya konmak üzere olduğu

1 Anlaşmanın imza töreninde birer konuşma yapan Rabin, Kral Hüseyin ve Clinton barış sürecinin bu ikinci ürününden de hayli memnun görünmekteydi.

açıklanmıştır. Bir taraftan bu olurken diğer taraftan 7 Kasım'da Ürdün Suriye ile ticaretini açık verdiği gerekçesiyle durdurduğunu, 14 Kasım'da ise Iraklı iş adamlarının Ürdün'deki faaliyetlerinin azaltılacağı ve Irak'ın Ürdün'deki büyükelçiliğindeki personel sayısının 50'den 18'e indirilmesini istediği açıklanmış ve 1996 Ocağında da Irak büyükelçisi sınır dışı edilmiştir. 14 Aralık 1995'te de Irak'la Ürdün arasındaki doğalgaz boru hattı projesinin iptal edildiği Ürdün tarafından duyurulmuştur. Irak'la ilişkilerini en alt düzeye indiren Ürdün'ün İran'la ilişkilerinde de İsrail'le ilişkilerinin gelişmesine paralel olarak sorunlar çıkmaya başladı ve 9 Aralık'ta Ürdün'ün İranlı bir diplomatı sınırdışı etmesine karşılık olarak İran da Ürdünlü bir diplomatı sınırdışı etmiştir.

3. İsrail-Suriye Barış Görüşmeleri

İsrail ile Suriye arasında sürdürülen görüşmelerde Clinton ve Christopher'ın da devreye girmesine rağmen bir ilerleme kaydedilemedi. İsrail'in Golan tepelerinde Suriye'nin egemenliğini kabul edebileceğini ve Suriye ile ilişkilerini normalleştirmek istediğini açıklamasına rağmen, İsrail askerlerinin çekilmesinin koşulları, takvim ve yeni güvenlik düzenlemeleri konularında anlaşamamaktaydı. İsrail, Suriye ile varılacak bir anlaşmanın Lübnan'la bir anlaşmanın da yolunu açacağını düşünüyordu. Bununla beraber, 1994 yılının sonuna doğru Fas ve Tunus ayrı ayrı bu devletle ilişkilerini normalleştirme yolunu seçerek İsrail'de temsilcilik açmaya başladılar. Tunus ile İsrail arasındaki ilişkilerin diplomatik ilişkiye dönüşmesi ise 1996 Ocağında söz konusu olmuştur. Körfez İşbirliği Konseyi ise, 30 Eylül 1994'te aldığı bir kararla İsrail'e karşı uygulanmakta olan ekonomik yaptırımların kaldırılmasına karar verdi (LIANZHI, 1995: 23). 2 Nisan 1996'da da Katar ile İsrail arasındaki ticari ilişkilerin geliştirilmesi kararlaştırılmıştı. Ancak Netehyahu'nun politikasının netlik kazanması ve "toprağa karşı barış" ilkesi çerçevesinde hareket etmeyeceğinin anlaşılması üzerine İsrail ile bu ülkeler arasındaki ilişkiler yeniden askıya alınmıştır.

İsrail parlamentosunda 26 Temmuz 1995'te Golan'dan çekilmeye ilişkin bir referandum yapılmasına ilişkin karar alınmak istenmiş fakat oylama 59-59 şeklinde sonuçlandığından bunda başarılı olunamamıştır. Arkasından Suriye ile İsrail arasında Washington yakınlarında bulunan Maryland eyaletinde ilk turu 27 Aralık 1995'te ikinci turu ise 3 Ocak 1996'da olmak üzere iki tur halinde sürdürülen Wyn konferansında da somut bir ilerleme sağlanamaması üzerine taraflar 24 Ocak'ta Wyn'da tekrar bir araya gelmişler, görüşmelere Şubat ayında da devam edilmiş, fakat 4 Mart'ta İsrail'de HAMAS'ın saldırılarında 12 kişinin ölmesi ve 126 kişinin yaralanması üzerine bir sonuca varılmadan sona ermiştir. Rabin'in ölümünden (4 Kasım 1996) yaklaşık bir ay önce gerçekleşen Umman'da düzenlenen ekonomik zirveyi Suriye boykot etmişti. Bununla hem Ürdün'e İsrail ile tek taraflı yaptığı anlaşmanın kendisi için bir kazanç olmadığını

anlatmaya, hem de İsrail'e yönelik olarak Suriye ve Lübnan topraklarından çekilmediği sürece Orta Doğu'da tam ve kapsamlı bir barışın mümkün olmadığı mesajını vermeye çalışmıştır. Aslında Suriye'nin savunduğu tez bir tarafta İsrail'in diğer tarafta Arap ülkelerinin olduğu ve çok taraflı görüşmelerle varılacak kapsamlı bir barış olmuştur. Bunun için de öncelikle İsrail'in Golan tepelerinden, Gazze şeridinden, Batı Şeria'dan ve Doğu Kudüs'ten koşulsuz olarak çekilmesini istemiştir.

Bunlardan 1967 savaşı sırasında İsrail tarafından işgal edilmiş olan Golan tepeleri 1860 kilometre karelik yüzölçümüne sahip bir alandan oluşmaktadır. 1973 savaşı esnasında İsrail'in bölgenin bir bölümünden çekilmiş olmasına rağmen 1250 kilometrekarelik bölümünde bugün de İsrail işgali sürmektedir. Golan Suriye'nin ondördüncü ili olup burada Dürziler, küçük bir Hıristiyan grubu ve gene az sayıda Sünni Müslüman yaşamaktadır. 1967'de işgal sırasında yaklaşık 150.000 kişi Golan'ı terketmek zorunda bırakılmıştır. Yurtlarına geri dönmeyi bekleyen bu insanların sayısı bugün 400.000 dolayındadır. İsrail ise, 1967'den beri Golan'da 16 Yahudi yerleşim merkezi kurmuş olup buraya yerleştirilen Yahudi sayısı 16.000 dolayındadır. Suriyeliler Golan'ın kiralık ve ödünç verilecek bir toprak olmadığını belirterek İsrail'in güvenlik gerekçesini de reddetmektedirler. Bunlara göre bölge asıl Suriye için önemli, çünkü başkent Şam'ın Golan'dan uzaklığı sadece 35 kilometre. Suriyeliler barışın faturasının kendilerine ödetilmesine karşılar. Daha doğrusu Orta Doğu Barışının Suriye'nin toprak kaybı üzerine inşa edilmesine razı olmadıklarını ifade etmekte (THE MIDDLE EAST, January 1996: 15-16). Nitekim 29 Mayıs'ta İsrail'in yeni Başbakanı olan Netanyahu ile birlikte barış görüşmeleri askıya alınmış ve Orta Doğu'ya karamsarlık hakim olmuştur. Netanyahu'nun 16 Haziran'da Suriye ve Filistin yönetimi ile görüşmelere devam edeceğini açıklamasına rağmen, Golan'dan çekilmelerinin sözkonusu olmadığını ifade etmesinin barış sürecine olumlu bir katkı sağlaması ise çok zordu.

II. LIKUD KOALİSYONU VE NETANYAHU'NUN BARIŞ SÜRECİNE YAKLAŞIMI

29 Mayıs'ta başbakanlık ve parlamento için ayrı ayrı yapılan seçimlerde² küçük bir farkla da olsa Şimon Perez'in kaybetmesi ilk anda fazla şaşkınlık yaratmadıysa da yine de sürpriz bir gelişme olmuştur. Zira seçim öncesinde yapılan tahminlerde yüzde 6-7 dolayındaki kararsız oyların özellikle başbakanlık seçiminde Perez'i tercih edecekleri tahmin edilmekteydi. Ancak

2 1992'de seçim yasasında yapılan değişiklikle daha önce bizdeki sisteme benzeyen ve parlamentoda en fazla milletvekiline sahip siyasal partiye hükümeti kurma görevinin verildiği sistemden vazgeçilerek seçmenin bir doğrudan başbakan birde milletvekili için olmak üzere iki oy kullanmasını öngören bir yeni sisteme geçilmiştir.

Likud'un 46 yaşındaki lideri Benjamin Netanyahu'nun yüzde 49.7'ye karşılık yüzde 50.4 gibi bir farkla seçimi kazanması bu anlamda doğrusu tam olarak beklenmiyordu. Her ne kadar Netanyahu'nun ilk açıklaması barış görüşmelerinin devam edeceği yönünde olmuşsa da gerek Golan'dan, Doğu Kudüs'ten ve Batı Şeria'dan çekilme konusunda gerekse Yahudi yerleşimlerinin devam etmesi konusundaki olumsuz tavrı barış sürecinin geleceği konusunda iyimser tahminler yapmayı zorlaştırmaktadır³. Yeni başbakanın Suriye konusunda kesin garantiler görmedikçe Golan'dan çekilmeye niyetli olmadığı yönündeydi. Netanyahu Hafız Esat'a gönderdiği mesajda ise, "barış için toprak" yerine Suriye'nin "barış için barış" ilkesiyle yaklaşması gerektiği mesajını yollamaktaydı.

Öte yandan, 120 milletvekilliğinden oluşan Knesset'teki (parlamentodaki) sandalye sayısının partilere göre dağılımı ise şu şekilde olmuştu. Sol partilerden İşçi Partisi 34, Meretz 9, Hadash 5, Birleşik Arap Listesi 4 milletvekili çıkarırken sağ partilerden Likud (Gesher ve Tzomet'le birlikte) 32, Ulusal Dinci Parti (NRP) 9, Birleşik Torah Judaism (UTC) 4 ve Moledet 2 milletvekilliği kazanmıştı: Merkez partilerden Shas 10, Israel B'Aliyah 7, ve Üçüncü Yol 4 sandalye kazanabilmişti (TIME, 10 June 1996: 21). Bu durumda hükümeti İşçi Partisi ile kurmaması durumunda yanına en az beş veya altı partiyi daha alması gereken Netanyahu'nun merkez ve sağdaki partilerle [Likud cephesi (Likud, Gesher, Tzomet), Ulusal Dinci Parti (NRP), Shas, Israel B'Aliyah ve Üçüncü Yol (Third Way)] yaptığı koalisyon çalışmasını tamamlayarak hazırladığı kabine 18 Haziran'da parlamentodan 50'ye karşılık 62 oyla güvenoyu aldı. Böylece normal şartlarda dört yıl devam etmesi gereken yeni bir dönem başlamış oldu. David Levy'nin dışişleri bakanlığına getirildiği kabinede Likud'un önemli isimlerinden eski savunma bakanı general Ariel Şaron bulunmamaktaydı (sonradan altyapı bakanlığına getirilmiştir).

Hükümet programında İsrail hükümetinin daha önceki taahhütlerine bağlı kalınacağı ve Filistinlilerle görüşmelerin devam edeceği belirtilmekteyse de yukarıda belirtilen konulardaki tavrı barışın Orta Doğu'da zor bir dönemece girdiğinin önemli bir işareti olarak değerlendirilmiştir. Bu aşamada Netanyahu hükümetinin barış konusunda samimi olup olmadığı Hebron'dan çekilip çekilmemesi ile belirginlik kazanacaktı (INTERNATIONAL HERALD TRIBUNE, June 21, 1996: 8). Bilindiği gibi Oslo süreci sonunda Batı Şeria'dan çekilme öngörülmüş ve Rabin-Perez hükümeti Batı Şeria'nın önemli bir kısmından çekilmekle beraber Hebron'dan çekilme konusu seçim sonrasında

3 Likud'un programına bakıldığında da zaten bu açıkça görülmekteydi. Programda, Kudüs'ün bütün olarak İsrail'in başkenti olmaya devam edeceği ve Yahudi yerleşim bölgelerinin genişletileceği üzerinde durulurken barış süreci konusuna hiç yer verilmemişti. Bkz. *International Herald Tribune*, June 14, 1996, s. 8.

bırakılmıştı. 120.000 Yahudinin yaşadığı Hebron (El Halil) (Hz. İbrahim'in mezarı burada bulunmaktadır) hem Müslümanlar hem de Yahudiler için önemli bir yerleşim merkezidir.

Bu arada 21-23 Haziran tarihleri arasında Kahire'de yapılan ve 22 ülkeden Irak dışında 21'inin katıldığı ve 1990 Ağustosundan bu yana altı yıl aradan sonra tekrar toplanan Arap Birliği zirvesinde bir araya gelen Arap ülkelerinin liderleri İsrail hükümetini taahhütlerini taahhütlerine sadık kalmaya ve barış sürecini tehlikeye sokacak girişimlerden kaçınmaya çağırılmışlar ve kapsamlı bir barışın temeli oluşturulan "barış için toprak" ilkesine bağlı kalması ve işgal edilmiş topraklardan çekilmesi gereği üzerinde durmuşlardır. Bu anlamda İsrail hükümetinin özellikle Batı Şeria ve Golan'dan tamamen çekilmesi, Kudüs'ün başkent olacağı Filistin devletinin kurulmasına karşı çıkmaması, Yahudi yerleşimi konusundaki tutumundan vazgeçmesi ve diasporadaki Filistinlilerin yurtlarına geri dönmesini kabul etmesi istenmiştir. Katar ise 12 Temmuz'da, İsrail'le 2 Nisan 1996'da varılan anlaşma uyarınca karşılıklı ülkelerinde açmayı planladıkları ticari misyon bürolarını açma planından vazgeçtiğini açıklayarak İsrail hükümetinin barış sürecine yönelik davranışına tepki göstermekteydi (THE WASHINGTON POST, July 12, 1996: 7, 13).

1. İşbirliği Yerine Çatışma

Gelişmeler aslında Orta Doğu'daki barış sürecinin ciddi bir tehlikeyle karşı karşıya olduğunu göstermekteydi. Bölgedeki ilk gerginlik 1996 Ağustosunda başında Netanyahu hükümetinin Batı Şeria ve Gazze'de yeniden Yahudi yerleşimine başlanacağını kararlaştırması üzerine söz konusu oldu (THE WASHINGTON POST, August 6, 1996: 7, 8). Bunun hemen arkasından da İsrail hükümetinin 24 Eylül'de Ağlama Duvarı, Mescidi Aksa ve Kubbetüs Sahra'nın bulunduğu bölgeyi yeni bir tünel inşaatına başlaması ile başlayan ve üç gün süren çatışmalarda 14 İsrail askeri ve 56 Filistinli hayatını kaybetti (THE NEW YORK TIMES, September 28, 1996: 9, 29)⁴. Filistinlilerin tepkisi esas olarak Kubbetüs Sahra ve Mescidi Aksa'nın yıkılma tehlikesinden kaynaklanmaktaydı. Aslında İsrail hükümetinin bunda ısrar etmesinin asıl nedeni, Kudüs'ün gerçek sahibinin kendisi olduğunu göstermeye yönelikti. Hatırlanacağı üzere 1948'de Kudüs'ün batı kısmını ele geçiren İsrail 1967 savaşında da geri kalan kısmını işgal ve ilhak etmişti. 1993'te başlayan barış süreci çerçevesinde İşçi Partisi

4 Bilindiği gibi Kubbetüs Sahra gerek Miraç olayının gerçekleştiği gerekse Hz. İbrahim'in Hz. İsmail'i kurban etmek istediği yer olması açısından Müslümanlarca önemli olduğu gibi, Hz. İsa'nın çarmıha gerilmek istendiği yer olması açısından da Hristiyanlar için önemlidir. Yahudiler için kutsal olan Tempil yada ağlama duvarı denilen ve Hz. Süleyman tarafından inşa edilen ancak birçok defa yıkılan tapınak ile onun yerine Hz. Ömer tarafından inşa edilen ve Müslümanlarca ayrı bir verilen Mescid-i Aksa diğerleriyle beraber aynı mekanda içiçe bulunmaktadır.

hükümeti Kudüs'ün konumunu görüşmeye hazır olduğunu açıklamakla beraber Netanyahu hükümeti bunun asla mümkün olmadığını belirterek Kudüs'ün İsrail'in başkenti ve onun ayrılmaz bir parçası olduğunu ifade etmekteydi (TIME, October 7, 1996: 23-24). Kahire'de toplanan Arap Birliği üyesi 22 devlet İsrail'i Müslümanlarca kutsal sayılan yerleri yıkmaya çalışmakla suçlamışlardır.

1996 Ekiminde bölgeye gelerek Suriye, Ürdün ve İsrail'i ziyaret eden Fransa Cumhurbaşkanı Jacques Chirac, Arafat ile görüşmesi sırasında barış sürecinin aksamasından İsrail'i sorumlu göstererek, Filistin Devleti'nin kurulmasını desteklediklerini belirtti. Bu arada Kasımın başında bir açıklama yapan İsrail alt yapı bakanı Ariel Şaron, Batı Şeria'da iki yeni kent daha inşa edilerek mevcut 100.000 yerleşimcinin sayısının artacağına işaret etmiştir (THE WASHINGTON POST, November 4, 1996: 11).

Öte yandan 29 Kasım'da Suudi Arabistan'ı uyaran ABD, İsrail'e karşı uyguladığı boykotu kaldırmadığı takdirde bu ülkenin Dünya Ticaret Örgütü'ne üyeliğine karşı çıkacağını belirtmiştir.

Nitekim İsrail'in Hebron (el-Halil)'dan çekilmesine ilişkin olarak 1996 Eylülünde başlayan ve Tünel olayıyla kesintiye uğrayan görüşmelerin 1997 Ocağının başında yeniden başlaması olumlu bir şekilde sonuçlanmış ve ABD Filistin özel temsilcisi Dennis Ross'un da girişimiyle İsrail'in Hebron'dan çekilmeyi kabul ettiği protokol ve bundan sonra takip edilecek ilkeleri belirten bir metin Netanyahu ve Arafat tarafından 15 Ocak'ta imzalanmıştır. Anlaşma bir gün sonra İsrail kabinesi ve Parlamentosu tarafından onaylandı. Hükümetin bu kararına tepki gösteren eski başbakanlardan Menahem Begin'in oğlu olan Bilim Bakanı Binyamin Begin görevinden istifa etti (THE NEW YORK TIMES, January 15, 17, 1997: 1).

İsrail hükümetinin 18 Şubat'ta aldığı bir kararla Har Homa (Kudüs)'da 6.500 konut inşa edileceğini açıklaması ortamı yeniden gerginleştirdi. 7 Mart'ta Güvenlik konseyi tarafından İsrail'in Har Homa'da yeni konutlar inşa etme planını gayri meşru bulan karar Amerikan vetosuna takıldı. Bu arada bütün engellemelere rağmen Netanyahu hükümeti 18 Mart'ta Har Homa'da inşaatlara başlamış bulunurken 21 Mart'ta Güvenlik Konseyi'nin İsrail hükümetinin inşaatı durdurması yönünde alacağı karar yine Amerikan vetosuyla engellendi (THE NEW YORK TIMES, March 7, 21, 1997: 2). 24 Mart'ta bir açıklama yapan Umman Uluslararası Ticaret Şirketi, İsrail'in barış sürecini tehlikeye sokan girişimlerinden ötürü bu devletin Ekim ayında yapılacak ticaret konferansına katılma isteğini geri çevirmiştir (FBIS, March 24, 1997: 3, 25). Kahire'de bir araya gelen Arap Birliği ülkeleri de 31 Mart'ta yaptıkları açıklamada İsrail'in Har Homa'daki inşaat faaliyetleri dolayısıyla barışı engellediği ileri sürülerek bu devlete uygulanan boykotun yeniden yürürlüğe konmasını ve ilişkilerin dondurulmasını kararlaştırdılar (THE NEW YORK TIMES, March 31, 1997: 1, 4).

BM Genel Kurulu 25 Nisan 1997'de 134 olumlu 3 olumsuz (İsrail, Mikronezya ve ABD) ve 11 çekimser oyun kullanıldığı oylama sonucunda İsrail'in Har Homa'daki faaliyetleri durdurması istendi (THE NEW YORK TIMES, April 25, 1997: 4, 26). BM Genel Kurulu 13 Temmuz'da 139 olumlu 3 olumsuz (ABD, İsrail ve Mikronezya) ve 13 çekimser oyun kullanıldığı oylama sonucunda da İsrail'in Doğu Kudüs'te konut inşaatını durdurmaya reddetmesini knayan ikinci bir kararı kabul etti (THE NEW YORK TIMES, November 13, 1997: 11). ABD Temsilciler Meclisi ise 10 Haziran 1997'de kabul ettiği bir kararla Kudüs'ün İsrail'in başkenti olduğunu teyid ederek Tel Aviv'deki Amerikan büyükelçiliğinin buraya taşınması için 100 milyon dolar tahsisat ayrılmasını kararlaştırdı (THE WASHINGTON POST, June 10, 1997: 6, 15).

Bütün bunlar olurken İsrail iç politikasında 3 Haziran 1997'de bir değişiklik gerçekleşti ve İşçi Partisi liderliğine Şimon Perez'in yerine Ehud Barak seçildi (THE NEW YORK TIMES, June 3, 1997: 4). 25 Eylül'de Amman'da İsrail gizli servisinde Kanada pasaportu taşıyan iki kişinin HAMAS'ın liderlerinden Halid Mişal'ı öldürme girişimi İsrail-Ürdün ilişkilerini tehlikeye sokmakla beraber, İsrail'in bu eyleminin Ürdün'ün bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne bir saldırı olarak tanımlayan Ürdün Kralı Hüseyin buna rağmen iki ülke arasındaki ilişkilerdeki normalleşmenin sürdürüleceğini ifade ederek suların kullanımı, ticaret ve turizm konularında görüşmelere devam edileceğini belirtmiştir (THE MIDDLE EAST, December 1997: 13-14). Bu gelişme üzerine İsrail hükümeti o güne kadar hapishanede tuttuğu HAMAS'ın ruhani lideri Şeyh Yasin'i 1 Ekim'de serbest bıraktı. Ayrıca 20 tutuklu Filistinliyi serbest bırakan İsrail hükümeti 50 kişinin daha bırakılacağını açıkladı (THE NEW YORK TIMES, October 6, 1997: 19).

18 Haziran'da Netanyahu'ya Kudüs için bir plan sunan İsrail şehir plancılarının Kudüs'ün batıya doğru genişletilerek Yahudilerin şehrin yüzde 70'ini oluşturmasının sağlanabileceği üzerinde durması bu defa Amerikan hükümeti tarafından provakatif bir davranış olarak değerlendirilerek tepkiyle karşılanmışsa da bu İsrail'i kararından döndürmedi (THE NEW YORK TIMES, June 19, 1998: 6). İsrail'in Kudüs'ü genişletme planı 5 Temmuz'da Kahire'de bir araya gelen Mısır Devlet başkanı Mübarek, Ürdün Kralı Hüseyin ve Filistin Yönetimi başkanı Arafat tarafında da reddedildi. Plan aynı zamanda BM Genel Kurulu tarafından 13 Temmuz'da yapılan açıklamada da bölge barışını tehlikeye sokacak bir girişim olarak değerlendirildi (THE NEW YORK TIMES, July 13, 1998: 7). BM Genel Kurulu 7 Temmuz'da 4 olumsuz oya karşılık 124 olumlu oyun kullanıldığı oylamayla Filistin'in gözlemci statüsünün devamını kararlaştırdı.

2. Wye Memorandumu

Özellikle 1998 Mayısından itibaren ABD Dışişleri Bakanı Madeline Albright ve Orta Doğu Özel Temsilcisi Dennis Ross'un çabaları ile belli bir noktaya getirilen barış çabaları, 15 Ekim 1998'de ABD'nin Maryland eyaletinde bulunan Wye plantasyonunda bir araya gelen Netanyahu ve Arafat'ın bir hafta süren görüşmeleri sonunda 23 Ekim'de bir anlaşmaya (Wye memorandum) varılmasıyla sonuçlanmıştı. Metenyahu, görüşmelere David Levy'nin 4 Ocak'ta istifasıyla boşalan dışişleri bakanlığına yeni atadığı ve İsrail'in 1982'de Lübnan'a saldırısı sırasında savunma bakanı olan ve Sabra ve Şatilla mülteci kamplarına yönelik katliamın sorumlusu olan Ariel Şaron'la birlikte katılmıştı.

Wye anlaşmasına göre, İsrail, tamamen kendi denetiminde olan bölgenin (C bölgesi) yüzde 13'ünden daha çekilirken bunun yüzde 1'i A bölgesine, yüzde 12'si B bölgesine (Filistin Yönetiminin sivil denetimi; İsrail hükümetininse askeri denetiminin söz konusu olduğu bölgeye) dönüşecekti. Yine bu arada yüzde 14.2'lik B bölgesinin de A bölgesine (Filistin yönetiminin tam denetiminde olan bölge) dönüşümü gerçekleştirilecekti. Bu durumda, halen Batı Şeria'nın ancak yüzde 3'ünde sivil ve askeri denetimi söz konusu olan Filistin Yönetiminin kontrolündeki bölge ($A=3+1+1+14.2=18.2$) yüzde 18.2'ye çıkarken B bölgesi 21.8 olacak, yani Filistin denetiminin tam ya da kısmi denetiminde olan bölge toplam yüzde 40'a çıkarken, geri kalan yüzde 60'lık bölgede İsrail'in sivil ve askeri anlamda tam denetimi sürecekti. Birinci ve ikinci çekilme olarak ifade edilen bu aşamadan sonra üçüncü çekilmenin gerçekleşmesi öngörülmüşse de bu konuda anlaşmada bir oran belirlenmesi söz konusu olmadığından taraflarca konu farklı biçimde yorumlanmıştır. Ayrıca taraflar nihai statü (Filistin'in daimi statüsü) görüşmelerine derhal başlayacak ve 4 Mayıs 1999'da bitecek şekilde çalışmalar sürdürülecek ve gerekirse ABD sürecin aksamaması için yardımcı olacaktır.

Anlaşma, tarafların Batı Şeria ve Gazze'nin statüsünü değiştirmekten ve barış görüşmelerine zarar verecek girişimlerden kaçınmalarını, ayrıca Filistin yönetimi ve İsrail Hükümetinin terörizmi önlemek için gerekli girişimlerde bulunmalarını ve terörün barınma ve örgütlenme imkanını ortadan kaldırması konusunda tarafların işbirliği yapmalarını öngörmekteydi. Ayrıca Filistin tarafının mevcut terörist örgütleri ilga etmesi ve bu konuda hiç bir tolerans göstermediği konusunda ikna edici bir davranış sergilemesi öngörülmüştü. Anlaşmaya göre ABD'nin onayını alan bir çalışma planı hazırlanacak ve hemen uygulamaya başlanacaktı. İkili İsrail-Filistin güvenlik işbirliğinin yanında bir ABD-Filistin komitesi iki hafta arayla düzenli olarak toplantılar yapacak ve alınan önlemleri görüşecekti. Ayrıca taraflar her konuda bilgi akışını sağlayacak, tutuklamalardan, cezalandırmalardan ve alınan yasal önlemlerden ABD bilgilendirilecekti.

Anlaşmanın on gün içinde yürürlüğe girmesi ve oniki hafta içinde uygulanması öngörülmüştü. Anlaşmaya göre, ilk hafta içinde üçüncü çekilmeyi görüşecek komitenin oluşturulması, ABD ile birlikte bir güvenlik çalışma planının hazırlanması, ikili güvenlik işbirliğinin başlatılması, üç taraflı güvenlik işbirliği komitesinin çalışmasına başlaması, ayrıca Ad hoc Ekonomik Komitenin çalışmalarına başlaması ve daimi statünün hızlandırılmış görüşmelerine başlanması sözkonusu olacaktı. İkinci haftada ise, güvenlik çalışma planı uygulamaya konacak, illegal silahların toplanmasına ilişkin Filistin raporu hazırlanmış olacak FKÖ'nün kurucu metninde yer alan "İsrail'in yıkılması" maddesi ve diğer ilgili maddelerin feshedilmesi sağlanacak ve bu aşamada İsrail yüzde 2'lik C bölgesinden çekilerek bu bölge B bölgesi haline gelecek ve yüzde 7.1'lik B bölgesi de A bölgesine dönüşecekti. İki ile altı hafta içerisinde ise diğer komitelerin çalışmaları devam ederken yüzde 5'lik C bölgesinden daha çekilecek ve bu bölge B bölgesine dönüştürecek, altı ile oniki hafta içinde yüzde 5 C bölgesi B'ye, yüzde 1 C bölgesi A'ya ve yüzde 7.1'lik B bölgesi A'ya dönüştürülecekti. Nitekim onikinci haftada istenirse üç taraflı komitenin ve üçüncü çekilmeyi görüşen komitenin çalışmalarına devam etmesi kararlaştırılacak ve hızlandırılmış daimi statü görüşmeleri devam edecekti. Ayrıca anlaşmaya göre, Filistin Yönetimi terörizmi önleme konusundaki faaliyetleri CIA tarafından denetlenecek ve ABD Filistin polisinin anti terörizm konusunda eğitilmesini üstlenecek ve bu konu CIA tarafından gerçekleştirilecekti.

Filistin yönetiminin üstlendiği Filistin Ulusal Yasasından İsrail'in ortadan kaldırılmasıyla ilgili tüm maddelerin feshedilmesi Wye memorandumu çerçevesinde karşılıklı yükümlülüklerin yerine getirildiği takvim içinde Filistin Ulusal Konseyi üyelerinin Gazze'de toplantıya çağırılması ile gerçekleştirilmesi gerekmektedir ve bu Clinton'un Gazze'yi ziyaretine rastlayan 14 Kasım 1998'de gerçekleştirildi.

Wye memorandumunda ele alınan diğer önemli bir nokta da üçüncü çekilmede ne kadarlık bir toprak parçasından olacağı konusudur. Ancak bu konu taraflarca farklı yorumlanmıştır. Netanyahu'ya göre, üçüncü çekilme yüzde 1'lik bölümü kapsamakla beraber bu alandan çekilme söz konusu olmayabilir. Nihai durumda B bölgesinin de A bölgesine dönüşmesi sağlanarak Filistin Yönetiminin tam denetiminde olan A bölgesinin yüzde 40'a çıkarılması söz konusu olacak. 11 Kasım'a kadar anlaşmayı yürürlüğe koymayan Netanyahu hükümeti Kasım sonuna gelindiğinde sadece yüzde 2'lik C bölgesinden çekilirken anlaşmanın öngördüğü yüzde 7.1'lik B bölgesinin de A bölgesine dönüştürülmesini sağlayacağını açıklamış ancak bunu gerçekleştirmemiştir. İsrail Wye memorandumuna aykırı olarak bir taraftan çekilme işlemini geciktirirken bir taraftan da hem Filistin yönetiminde kalan bölgelerdeki Yahudi yerleşim birimlerinin İsrail'in diğer bölgelerine ulaşımını

sağlayacak ve bir anlamda Filistin yönetimini by-pass etmeyi amaçlayan (Filistin köylülerinin toprakları olan alanlarda) yollar inşa etmiş ve yeni yerleşim birimleri inşasını sürdürmüştür (THE ECONOMIST, November 28, 1998: 52).

Netanyahu'nun Wye anlaşmasına rağmen Batı Şeria ve özellikle Doğu Kudüs'te yeni yerleşim birimleri inşasını sürdürmesi ve çekilmeyi geciktirmesi karşısında 4 Mayıs 1999'da Filistin Devletini ilan edeceklerini ifade eden Arafat 9 Şubat'ta yaptığı bir açıklamada 4 Mayıs 1999'da açıklamayı düşündükleri bağımsızlık ilanını kendilerine yeterli fon desteği sağlanması halinde erteleyebileceklerini ifade etmiştir. Bu konuda bir miktar bilirtmemekle beraber Filistinlilerin başka zaman yaptıkları açıklamalardan yola çıkarak bunun 4.5 milyon dolar olduğu tahmin edilmektedir. Öte yandan başta AB olmak üzere Filistine yardım sağlayan ülkeler 2003 yılına kadar 3 milyar dolar yardım sağlanacağını belirtmişlerdir (SWB, February 9, 1999: 20). Öte yandan Arafat, Alman Dışişleri Bakanı Fisher'in bölgeyi ziyareti sırasında 11 Şubat'ta yaptığı açıklamada da 4 Mayıs 1999'un uluslararası antlaşmaya kararlaştırılmış bir tarih olduğunu ve Filistin Yönetiminin durumu değerlendirmeye devam ettiğini açıklamıştır (SWB, February 13, 1999: 8). Filistin yönetimi 4 Mayıs 1999 tarihinin Oslo sürecinde kararlaştırılmış çok taraflı antlaşmayla tesbit edilmiş bir tarih olduğunu vurgulayarak bu tarihin bugün için değişmesinin mümkün olmadığını ancak İsrail'de 1999 Mayıs'ında yapılacak önseçimlerden bunun Netanyahu tarafından kullanılmasını engellemek ve ona koz veremek için bu tarihte bir kaç haftalık yani seçim sonuna kadar bir gecikme olabileceği üzerinde durmaktadırlar (SWB, February 13, 1999: 9). Nitekim 28 Nisan'da Gazze'de toplanan HAMAS'ın manevi lideri Şeyh Ahmet Yasin'in katıldığı FKÖ Yürütme Komitesi'nin toplantısında Filistin Devleti ilanının İsrail'de 17 Mayıs'da yapılacak seçimlerin sonrasına bırakılması kararı alınmıştır.

III. İSRAİL İÇ POLİTİKASININ BARIŞ SÜRECİNE ETKİSİ

1. Yeni Seçim Sistemi

1990 seçim reformu İsrail politikasında pek çok şeyi değiştirmişe benziyor. Gerçi bu reform 1996 seçimlerine kadar uygulanmadı. Hatırlanacağı üzere yapılan bu değişiklikte genel seçimlerde parlamento ve başbakan için ayrı ayrı oy kullanılmaktadır. Knesset'de daha az oy alan Likud'un lideri Netanyahu Perez karşısında küçük bir farkla da olsa başbakan seçilmiştir. 1990 reformunun önemli bir amacı Knesset'te ortaya çıkan aşırı bölünmüşlükten bir hükümet kurmanın zorluğu aşmayı amaçlamaktaydı. Bu nedenle seçim barajı yüzde 0.5'den yüzde 1.5'e çıkarıldı. (Bilindiği gibi bu Almanya'da yüzde 5, Türkiye'de ise yüzde 10'dur). Ayrıca bu yeni yasaya göre, kabine üyelerinin dışardan seçilmesi gerekirken Netanyahu hükümetinde Knesset dışında sadece bir üye

bulunmakta. Yapılan reforma göre güvenoylaması sonucunda karar salt çoğunlukla alınırsa yani 120 üyeli Knesset'te bu karar 61 oyla alınırsa Kabine ve başbakanın yanısıra parlamentoda fesholmaktadır. Şayet güvensizlik kararı üçte iki çoğunlukla alındığı takdirde (80 üye olumsuz oy kullandığında) sadece hükümet düşmekte parlamentonun feshi gerekmemektedir. Bu durum başbakanın parlamento ve özellikle küçük partiler karşısındaki gücünü arttırmıştır.

Bunun dışında yeni seçim yasası gereği seçimde aday olacak milletvekillerinde partilerin merkez yönetimlerinin etkisi azaltılmaya çalışılmıştır. Genel başkanın seçiminde de önseçim yönetimi kullanılmaya başlanmış 1993'te yapılan parti kurultayında Netanyahu, David Levy ve Beni Begin karşısında oyların yüzde 52'sini alarak genel başkan seçilmiştir. Ancak tüm bu yapıların düzenlemelere rağmen yeni yasanın İsrail iç politikasına kesin bir istikrar getirdiği söylenemez (MIDDLE EAST INTERNATIONAL, January 30, 1998: 18).

2. Sosyo-Ekonomik Yapının Etkisi

Arap-İsrail çatışması ile İsrail'deki sosyo-ekonomik ve etnik yapılanma arasında doğrudan bir ilişki olduğu görmezlikten gelinemez. Pek çok yazar ve bilim adamı İsrail'deki yerleştirme politikasını genellikle laik ve varlıklı kesimi oluşturan Aşkenazilerle bağlantılı olarak açıklamaktadır. Toplumdaki Aşkenazilerin (Avrupa yada Amerika Yahudileri olarak da ifade edilen grup) ayrıcalıklı bir konuma sahip olmaları sosyal kutuplaşmaya neden olurken aynı zamanda bir ortak kimlik oluşturma sürecini de geciktirmektedir (YIFTACHEL, 1997: 506).

Dolayısıyla İsrail'in dış politikasını ve güvenlik konularına yaklaşımını anlayabilmek için bu ülkenin ekonomik, toplumsal ve siyasal yapısının ortaya konması gereklidir. Siyasal coğrafya veya siyasal ekonomi perspektifi, İsrail'in Filistin sorunundaki politikasını berraklaştıracağı gibi aynı zamanda İsrail'in bir ulusal kimlik oluşturabilmesi ve gelişmiş bir ekonomik yapıya kavuşabilmesi açısından da önemlidir.

Bilindiği gibi İsrail'in temel amacı ülkeyi mümkün olduğunca Yahudileştirmek ve yeni bir Yahudi-siyonist kimliği oluşturmaktır. Aslında bu proje gerek İsrail'de yaşayan gerekse sonradan gelip yerleşenler tarafından benimsenmekte ve bu yapılırken de büyük ölçüde Arap-İsrail sorunu kullanılmakta. Herkes bilir ki, bir ülkenin etnik politika izlemesinden o ülkedeki egemen etnik grubun ülke kaynaklarının kullanımında ve politikaların belirlenmesinde oldukça etkili pozisyonda bulunması akla gelir.

İsrail'deki etnik farklılığın oluşumu aslında devlet olmadan önce başlamış ve bu yıllarda Yahudilerle Araplar arasında olduğu gibi Yahudilerin kendi aralarında da temel bir farklılık olarak belirginleşmiştir. Aslında İsrail'de, daha devlet olarak varolmadan çok önceden beri Aşkenazi adı verilen ve seküler ama aynı zamanda orta ve üst gelir grubuna dahil olan kesim demokratik hakları daha fazla kullanma ayrıcalığına sahip olurken, Filistinliler olsun diğer Yahudi gruplarından Mizrahiler (Safardiler de denen ve aslında İspanya ve Portekiz kökenli olan Kuzey Afrika Yahudileri olarak bilinen grup) ve Harediler (aşırı dinci Yahudi grup) olsun bu konuda hep daha avantajlı pozisyonda olmuşlar ve İsrail'in demokratik kurumlarından dışlanmışlardır. Aslında ilk otuz yıl içinde ekonomik ve siyasal hakların ve kaynakların ülke içindeki kullanımı konusunda belirgin bir rahatsızlık ortaya çıkmadı. Bu daha sonraki yıllarda işgal edilen alanlara Mizrahi Yahudilerinin yerleştirilmesi sonrasında daha belirgin olarak ortaya çıkan bir olgudur. Özellikle ekonomik gelişmenin hızlı olduğu dönemlerde bunların durumları ciddi bir sorun olarak gözükmemekteydi. Ancak zamanla bu kesimler sahip oldukları topraklarla özdeşleşmeleri Arap İsrail sorununda İsrail'in bir uzlaşma arayışı karşısında bir engel oluşturmaya başlamıştır. Öte yandan Arap-İsrail veya İsrail-Filistin sorununda bir uzlaşma arayışında özellikle 1967 savaşından sonra İsrail'in ekonomik anlamda hızlı bir gelişme göstermesi ile beraber Aşkenazi adı verilen sınıfın zenginleşmesi ve bu grubun dünya ekonomisiyle eklemlenmesinin etkisi yadsınamaz. Hatta Mısır'la 1978'de yapılmış barış anlaşmasında da İsrail'de yaşanan bu ekonomik ve toplumsal değişimin etkili olduğu söylenebilir. Son barış anlaşmasında da benzer nedenler önemli rol oynamıştır. Çünkü 1990'larda İsrail iş çevrelerinin dünya pazarlarına açılmaları daha büyük bir çekilmeyi olanaklı kılan önemli bir toplumsal değişim olarak değerlendirilebilir. Çünkü İsrail son yıllarda ekonomisini liberalize etme yolunda önemli adımlar atmış, gümrük vergilerini aşağı çekerken, sendikaların gücünü azaltan yasal düzenlemeler getirmiş, Şekel'i dalgalanmaya bırakmış ve kamu iktisadi kuruluşlarının bir çoğunu özelleştirmiştir (YIFTHACHEL, 1997: 508).

Ancak tüm bu gelişmeler belli bir kesimin zenginleşmesini sağlarken özellikle Mizrahilerin, Haredilerin ve İsraili Arapların durumlarında bir iyileşme meydana getirmemiştir. Dolayısıyla zenginlerle yoksullar arasındaki uçurum gittikçe büyümüş ve son yirmi yıl içinde Mizrahiler ve Araplarla Aşkenaziler arasındaki gelir dağılımındaki dengesizlik artmıştır. Aşkenaziler, sağlanacak bir barış ortamının ekonomik koşulları da iyileştireceğinden dolayı buna yol açacak barış sürecini daha içtenlikle desteklemektedirler. Çünkü barış ortamında gelişen ve dünya ekonomisiyle eklemlenen İsrail ekonomisi bu sınıfın dünyaya açılımını hızlandıracaktır. Bu açıdan içerdeki siyasal istikrara da büyük önem veren bu sınıf şiddet ve etnik çatışmaları çıkarlarına uygun görmemektedirler. Bu genel eğilim yüksek gelir grubunu oluşturan Aşkenazilerin daha ziyade İşçi Partisini desteklediklerini göstermektedir.

Özellikle 1990'larda yüzde 6.5 olan büyüme oranının 1994-95'te 7.1'e çıkmış olması ve bu doğrultuda ülkedeki yabancı yatırımların artması, ayrıca barış sürecinin başlaması ile dünyanın pekçok yerinde İsraili iş adamlarına kapalı olan piyasaların yeniden açılması bu kesimin barış sürecini desteklemekteki haklı sebepleri arasında yer almaktadır (YIFTHACHEL, 1997: 509). Fakat bu gelişmeler bir taraftan da artan işsizliğin etkisiyle giderek yoksullaşan Sefardilerin Aşkenazilerle aynı doğrultuda düşünmelerini engellemektedir. Zira 1991'de 1994'e kadar yoksulluk sınırının altında olan insanların sayısı (ki bunların çoğunluğunu yine Sefardiler, Harediler ve Araplar oluşturmaktadır) 487.000'den 607.000'e yani İsrail'in toplam nüfusuna oranları yüzde 16.1'den 18.2'ye çıkmıştır. 1995'de İşçi Partisi hükümetinin bu kesimin durumlarını düzeltmek için gösterdiği tüm çabalara rağmen barış sürecine yaklaşımları dolayısıyla 1996 seçimlerinde Netanyahu'yu desteklemişlerdir (YIFTHACHEL, 1997: 510).

Bunların dışında Batı Şeria (Yahuda ve Samiriye)'dan çekilmeyi pekçok İsraili bölgeye karşı duygusal ve tarihsel bağları dolayısıyla soğuk baksalar da, başka bir halkın toprağı üzerinde kurulan egemenlikle o insanları yönetmeye çalışmayı ırkçı bir politika olarak değerlendiren ve bunu ulusal kimlik oluşturma sürecinin önünde önemli bir engel olarak gören Aşkenaziler bunun İsrail'e yarar sağlamadığına inanmakta ve işgal altındaki bölgelerden çekilmenin İsrail açısından artık gerekli olduğunu belirtmektedir. Buna rağmen İsrail'in büyük bir çoğunluğu söz konusu toprakların terkedilmesinin İsrail'in ekonomik gelişmesini sağlama ve ulusal bir kimlik oluşturma amacının önündeki tek engel olarak görmüyorlar. İsrail'in ilk kurulduğu yıllarda sadece seküler Siyonistler bir Yahudi kimliği oluşturmayı İsrail devleti ile ilişkilendirirken, dinci kesim Yahudi kimliği ile toprak konusunu bu denli ilişkilendirmemekteydiler. Ancak günümüzde bunun tamamen değiştiğini hemen tüm dini kesimin İsrail'de bir ulusal kimlik oluşturmayla toprak bakımından genişleme arasında doğrudan bir ilişki kurdukları görülmektedir. Elbette bunu aradan geçen zaman içinde yaşanan gelişmelere bağlamak gerekir (YIFTHACHEL, 1997: 511).

Yeni yerleşim birimlerinde yaşayan dindar Yahudiler ve Harediler (ki bunların büyük bir çoğunluğu Aşkenazi), giderek aşırı ulusçu ve dinci hale gelmektedirler. Bunların temel kaygıları ekonomik durumlarının iyileştirilmesi ve bununla bağlantılı olarak yeni yerleşim birimleri açılması ve bir çoğu için önemli olan konut gereksinimlerinin karşılanması olduğundan 1996 seçimlerinde yaklaşık yüzde 86'sı Netanyahu'yu desteklemişlerdir (YIFTHACHEL, 1997: 512).

Tamamına yakınının 1949'dan itibaren aşama aşama işgal edilen topraklara yerleştirilen ve İsrail'in varoşlarında yaşayan kesim ile üst gelir grubuna dahil olan genelde kibutzlarda yaşayan kesimin siyasi tercihleri de buna bağlı olarak farklı olmaktadır. İşçi Partisi bu birinci kesimden yüzde 12.6

oranında oy alırken ikinci kesimin yüzde 71.6'sı İşçi Partisine oy vermektedir (YIFTHACHEL, 1997: 513). Çünkü sonradan yerleştirilen ve İsrail'in varoşlarını oluşturan bu bölgelerde gelir dağılımının dışında eğitim düzeyi, konut gereksinimi, alt yapı sorunları ve sağlık sorunları gibi pek çok sorun çözüm beklemektedir. Yalnız 1990-95 arası dönemde bu bölgelere 650.000 yeni göçmen yerleştirilmiştir ki bunların tamamına yakını Rusya'dan ya da Etiyopya'dan gelen Yahudilerden oluşmaktadır (YIFTHACHEL, 1997: 516).

Dolayısıyla Likud ve koalisyonunda bu kesimlerden oy alan partilerin barış süreci ve çekilme konusuna bu kesimin oylarını dikkate alarak olumsuz yaklaşımları söz konusu olmaktadır. Ayrıca İsrail'de sol oyların ya doğrudan İşçi Partisi'ne ya da bu parti ile işbirliği yapan partilere, daha çok milliyetçi ve dinci kesimin ise Likud ve diğer sağ partilerde toplandığı belirtmekte yarar var. 1996 seçimleri baz alındığında varoşlardan oy alan partilerin parlamentodaki sandalye sayılarını arttırdıkları gözlenmektedir. Örneğin yoksul Sefardi oylarına dayanan Shas partisi bu seçimlerde Knesset'teki sayısını 6'dan 10'a çıkarmıştır. Aynı şey parlamentodaki sandalye sayılarını 7'ye çıkaran Rus Yahudilerine dayanan anti komünist Natan Sharansky'nin (Israel B' Aliyah) partisi için de bu söylenebilir Barış sürecinde ilerleme olmasını arzu eden İsrail'de yaşayan Araplar da (Birleşik Arap Listesi ve Hadash) temsilcisi sayılarını 5'den 9'a çıkarmışlar, fakat bunların oylarında İşçi partisinden ziyade diğer sol partilere bir kayma olduğu gözlenmektedir. Aslında bunun nedeni 1996 seçimlerinin hemen öncesinde Güney Lübnan'da BM mülteci kampında yaşayan Filistinlilere düzenlenen saldırı sırasında çok sayıda insanın hayatını kaybetmiş olması bu seçimlerde pek çok Filistinlinin seçimlerde boş oy kullanmasına ya da diğer sol partilere kaymasına yol açmıştır (YIFTHACHEL, 1997: 518). Bu saldırı o gün için İsrail Dışişleri Bakanı ve Perez'den sonra İşçi Partisi'nin genel başkanlığına getirilen Ehud Barak'ın bir hatası olarak da değerlendirilmektedir. Çünkü bu durum son zamanda Perez'e oy vermeyi düşünen Arapların başbakanlık seçiminde boş oy kullandıkları parlamento seçimlerinde ise diğer sol partilere veya Arap partilerine kaydıkları gözlenmiştir. İsrail'e 100 milyon dolara mal olan bu operasyonun sonunda BM, Kana mülteci kampındaki 100'den fazla Filistinli hayatını kaybetmiştir.

3. Koalisyon Ortağı Partiler

Netanyahu hükümetinin koalisyon ortakları denince akla öncelikle başbakanlık seçimleri için ortak listeye girdikleri Likud (23), Tzomet (4) ve Geshet (5) gelmelidir. Bunların dışında hükümet kuruluşunda yer alan diğer partiler ve parlamentodaki sandalye sayıları şu şekildedir. Israel B'Aliyah (7) Third Way (4), Shas (10) United Torah Judaism (UTC) (4) ve National Religious Party (NRP) (9). Bunların dışındaki Moledet (2) koalisyona girmemekle beraber hükümete dışarıdan destek vermiştir.

Bu partilerden İsrail B' Aliyah Rusya'dan göç eden Yahudileri temsil etmektedir. Partinin lideri Natan Sharansky, SSCB'de siyonist olduğu için yıllarca hapis yatmış birisi olarak Rus kökenli Yahudiler arasında oldukça popüler bir kişidir. Sharansky özellikle Soğuk Savaş sonrasında yerleşen sayıları 700.000 dolayında olan Rusya Yahudilerine ve onların sorunlarına (yoksulluk, alt yapı, sağlık ve konut sorunları) yönelik bir politika yürütmektedir. Parti merkezde bir parti sayılır. Daha önceleri büyük oranda İşçi Partisine destek verdikleri halde 1996 Mayısındaki başbakanlık seçimlerinde Rus Yahudilerinin yüzde 60'ının Netanyahu'ya yüzde 40'ının Perez'e oy verdikleri görülmüştür. Liberal ekonomik politikaları destekleyen parti koalisyonun diğer ortakları olan tutucu partilerle bir çok konuda anlaşamamaktadır (PERETZ, DORON 1996: 538-39). Zaten Rus Yahudilerinin İsrail toplumuyla kaynaşmış olmaları nedeniyle Fas ve Yemen Yahudilerinden farklı bir kategoride ele alınmaları gerekir. Rus Yahudileri ile bunlar arasındaki farklılığın düşmanlık boyutlarında olduğu, geçtiğimiz aylarda bir Faslı yahudinin Moldovya'dan göz etmiş bir Yahudi askeri Rusça konuşmasına dayanamayarak öldürmesiyle anlaşılmaktadır (THE MIDDLE EAST, April 1999: 14).

Öte yandan 1994'de İşçi Partisi'nden ayrılınca başlatılan bir siyasi hareket olarak doğan Third Way ise 1996'da bir siyasi parti haline geldi. Partiyi oluşturanlar büyük ölçüde Golan Tepesinde yaşayanlar olduğundan bu konuda Suriye ile bir uzlaşmaya kesinlikle karşı çıkmaktadır. Arapların yoğunlukta oldukları bölgelere yeni Yahudi yerleştirilmesini onaylamayan ve Filistin sorununda daha ılımlı bir tavır sergileyen Parti, Filistinlilerin özerkliklerine karşı olmamakla beraber mevcut Yahudi yerleşimlerinin kaldırılmasını da istemiyor. Parti, bu iki toplumun birbirinden ayrılmasının mümkün olduğunu ve bunun yapılmasının gerekliliği üzerinde duruyor (PERETZ, DORON, 1996: 539).

Koalisyon ortaklarından Shas partisine gelince Sefardi ve aşırı dinci (ultra ortodoks) Yahudilere dayanmakla beraber sosyal politikalara ağırlık verilmesini istediği için tutucu olmayan kesimden de oy almaktadır (PERETZ, DORON, 1996: 537). Parti, Filistinlilerle uzlaşmaya ve Kudüs'ün konumunun tartışılmasına kesinlikle karşı çıkmaktadır. Bir dönem İçişleri bakanlığı yapmış olan partinin lideri Aryeh Deri'nin yolsuzluk iddiasıyla yargılanması devam etmekle beraber, partinin Sefardi seçmen arasındaki popülaritesi hızla artmaktadır. Parti, Aşkenazilerin egemenliğindeki sistemi değiştirmenin tek ve en güçlü aracı olarak görülmektedir. İsrail'de üçüncü büyük parti görünümünde olan Shas, koalisyon ortaklığını kullanarak Shas'ı besleyen tabana daha fazla kaynak aktarmaya çalışmaktadır. Shas'ın tabanını oluşturan ve bu amaçla kurulmuş olan okullardaki pek çok imkanın diğer okullarda olmadığı görülmektedir. 1999 Mayısında yapılacak seçimlerde Parti'nin oylarını artırarak İsrail politikasında büyük bir pazarlık gücüne sahip olacağı belirlenmektedir (THE MIDDLE EAST, April 1999:14).

Likud-Tzomet-Gesher bloğu olarak seçime giren ve son anda adaylıktan çekilerek Netanyahu'nun seçilmesini sağlayan blok 1998 başında dağılmıştır. Gesher'in lideri David Levy önce Dışişleri bakanlığından ayrılmış arkasından da hükümete olan desteğini çekmiştir. Gesher partisi aslında 1996'da Likud'dan ayrılarak kurulmuş bir partidir ve Sefardi oylarına dayanmanın yanında özellikle Fas kökenli Yahudileri bünyesinde toplamaktadır. Parti aslında işgal altındaki topraklardan çekilmeye karşı olmakla beraber, 1999 seçimlerine İşçi Partisi ile birlikte girme konusunda David Levy'nin Ehud Barak ile birlikte hareket edeceği 8 Mart'ta kamuoyuna açıklanmıştır. David Levy, Netanyahu'nun toplumsal refahı artırıcı ekonomik politikaları yürürlüğe koymamasından ve barış sürecini zora sokmasından rahatsız olduğu için hükümetten ayrıldığı ifade etmiştir.

Rafael Eitan'ın (Netanyahu hükümetinin tarım bakanı) başında olduğu 1984'de kurulmuş olan Tzomet ise, aşırı milliyetçi bir parti görünümünde olup, "Büyük İsrail" projesinden yana, barış karşılığı toprak ilkesine, Oslo sürecine, işgal edilen topraklardaki Yahudi yerleşimlerinin kaldırılmasına ve Filistinlilerle görüşmelere devam edilmesine karşı bir politika yürütmektedir. Bununla beraber tutucu Yahudilerin hükümetteki etkilerinin artmasını da istememektedir. Yahudi geleneklerine bağlı olan parti, işgal edilen topraklarda yeni yerleşim birimleri açılmasına devam edilmesini istemektedir (PERETZ, DORON, 1996: 531).

Hükümet ortaklarından, tutucu kesime dayalı bir parti olan National Religios Party (NRP) geçmişte Yahudi yerleşimi konusunda da hassas olmakla beraber, bu konu üzerinde fazla durmayarak 1996 seçimlerinde Yahudi kimliği, Yahudi geleneği ve diğer dinsel konular üzerine politika yapmıştır. Daha aşırı tutucu kesime dayanan United Turah Judaism (UTC) partisine göre daha ılımlı olan NRP diğer kesimlerden de oy alabilmektedir.

4 Ocak 1998'de ılımlı kişiliğiyle bilinen Dışişleri Bakanı David Levy'nin istifası İsrail'de Netanyahu'nun işini biraz daha zorlaştırdı. İstifa karşısında bir açıklama yapan Netanyahu, bunun kedisini sertlik yanlılarına daha fazla dayanmak zorunda bırakacağını belirterek bunun sorumluluğunu Levy'ye yüklemek istemiştir. Levy kendisiyle beraber bu esnada partisi Gesher'in 5 milletvekilinin hükümete olan desteğini de sona erdirmişti. Gesher'in hükümetten ayrılmasıyla hükümetin 120 üyeli parlamentodaki desteği 61'e düşmüş oldu. (Bunun içinde hükümette yer almamakla beraber onu dışardan destekleyen Moledet'in iki oyu da bulunmaktaydı (THE ECONOMIST, January 10, 1998: 31). Seçim öncesinde David Levy ile Ehud Barak'ın 1999 Martının başında Gesher ile Likud'un seçimlerde ittifak yapacaklarını duyurması İsrail'de siyasi dengeleri belli ölçüde İşçi Partisi lehine değiştirdiği değerlendirilmesinin yapılmasına yol açmıştır. Ancak Netanyahu'nun eski savunma bakanı Mordekhai'nin merkez partisi adıyla yeni bir parti kurması ve Ehud Barak'ın İşçi

partisi içindeki önemli rakiplerinden biri olan Lipkin-Shaak'ın da bu partide yer alacak olması güçlü bir merkez partisi olduğu ve bunun hem Likud'a hem de İşçi Partisine zarar vereceği yorumlarına neden olmuştur. Bununla beraber, Netanyahu'nun Likud içindeki önemli rakiplerinden biri olmakla beraber Parti için önemli bir kişilik olan eski başbakanlardan Meneham Begin'in oğlu Beni Begin'in Likud'dan ayrılarak aşırı sağcı bir parti kurması hem Likud'u olumsuz etkileyen hem de Netanyahu'nun Wye anlaşmasıyla üstlendiği taahhütleri uygulamasını zorlaştıran bir gelişme olmuştur.

Öte yandan Netanyahu hükümeti, taahhütlerini yerine getirmemesini gerçekleştirmek için Arafat'ın güvenlik önlemleri konusunda samimi olmadığını ve aslında Hamas'ın hareketlerinden yararlandığını ve bunu bir pazarlık aracı olarak kullandığını ileri sürmüştür. Arafat'ın terörü içerdeki otoriter yönetimi için bir araç olarak kullandığı konusu da sık sık gündeme getirilen bir başka konu olmuştur. Filistin Yönetimi'nin aldığı tedbirleri göstermelik bulan Netanyahu hükümetine rağmen 3 Kasım 1998'de sunduğu güvenlik çalışma planı Amerikalı yetkililer tarafından yeterli bulunmuştur. Yukarıda belirtildiği gibi, CIA alınan tüm önlemleri izleyecek ve bir Filistin Amerikan komitesi iki hafta arayla toplanarak gelişmeleri ve terörist hücreleri ortadan kaldırmak için alınan önlemleri ve sonuçları değerlendirecekti. Ayrıca bunun yanında bir üç taraflı komite mevcut tehditleri, güvenlik işbirliğini, koordinasyonu ve terörü ortadan kaldırmak için yapılması gerekenleri gözden geçirmesi öngörülmüştü. Ancak hepsinden önemlisi Filistin yönetiminin terörist eylemlerin denetim altına alındığı konusunda ikna edici bir tutum içinde olması gerekmektedir. Filistinliler Wye'in kendileri açısından bir tuzak ve Arafat'ın bir ihaneti olduğunu ve bunun Filistinlileri birbirine düşürmek ve bir iç savaşa sürüklemekten başka bir işe yaramayacağını ileri sürmüşlerdir. Maalesef korktukları olmuş ve Filistin Yönetiminin 25 Ekim 1998'de silahları toplaması sırasında Arafat'ın kendi partisi olan Fetih mensupları ile güvenlik güçleri karşıya gelmiş ve bir Filistinli çocuğun ölümü geniş bir halk hareketine dönüşerek intifadanın Filistin Yönetimine yönelmesine yol açmıştır.

Filistin'in bağımsızlığı konusunda da İşçi Partisi'nin yeni lideri Ehud Barak, Likud'un lideri Netanyahu'dan farklı düşünmektedir. Barak, Filistin'in bağımsızlık ilanı konusundaki tepkilerinin ne olacağı konusundaki bir soruya verdiği cevapta, Filistinlilerin gelecekleri hakkında kendilerini istedikleri gibi karar verebileceklerini buna karışmalarının söz konusu olmadığını, kendilerini önem verdiği konunun İsrail'in güvenliği olduğunu, bunun da güvenli komşuluk ilişkilerine bağlı olduğunu ifade etmiştir (THE JERUSALEM REPORT, January 18: 1999: 16). Oysa Netanyahu, Filistinlilerin bağımsızlık ilanına gitmeleri halinde daha önce bazı bölümlerinden çekilmiş oldukları Batı Şeria'yı tekrar işgal etmekle tehdit etmiştir. Ancak siyasal analizciler Netanyahu'nun bu tür açıklamalarının asıl amacının sağ seçmeni yatıştırmaya

yönelik olduğunu ifade etmişlerdir (THE ECONOMIST, October 10, 1998: 45). 28 Nisan'da Arafat başkanlığındaki FKÖ tarafından alınan erteleme kararını kendisinden koktukları için alınan bir karar olarak niteleyen Netanyahu, işbaşında kaldığı sürece asla bağımsız Filistin Devleti diye bir olgunun söz konusu olamayacağını belirterek bu durumu seçim öncesinde kendi lehinde kullanmaya çalışmıştır. Eski İsrail Başbakanı ve İşçi Partisi'nin eski lideri Peres de yaptığı açıklamalarda Filistin'in devlet ilanının bir geklilik haline geldiğini belirterek bu konuda o da Netanyahu'dan farklı düşündüğünü ortaya koymuştur (SWB, February 13, 1999: 8).

SONUÇ

1995 ve 1996'da özellikle İsrail'de yaşanan iki önemli gelişme Orta Doğu barış sürecini etkileyebilecek boyutlarda olduğu için dünya kamuoyunda endişelere yol açmıştı. Bunlardan ilki barış sürecinin mimarlarından İzak Rabin'in ölümü diğeri ise barış sürecine baştan beri karşı bir tavır içinde olan sağcı Likud partisinin lideri Benjamin Netanyahu'nun başbakanlığa seçilmesi olayıydı. İsrail Başbakanı ve barışın üç önemli isminden biri olan İzak Rabin'in 4 Kasım 1995'de radikal sağa mensup bir Yahudi tarafından öldürülmesi o ana kadar İsrail'de barış karşıtlarının tepkilerinin hangi noktaya ulaşabileceğinin açık bir göstergesi olmuştu. Bu olayın barışı tehlikeye sokacağı düşünülmüşse de yerine geçen Şimon Perez'in de barışın önemli isimlerinden biri olması sürecin kesintiye uğramasını engellemiştir. Fakat 29 Mayıs 1996 seçimlerinde Likud'un diğer sağcı iki parti (Tzomet ve Gesher) ile yaptığı ittifak sayesinde Başbakan olarak seçilmesi ile İsrail'de yeni bir dönem başlamıştır. Bu gelişme 1993'de başlayan Oslo sürecinin sağladığı ortamda gelişen barışın ve Orta Doğu ülkeleriyle İsrail arasında başlayan ekonomik boykotların kalkması ve diplomatik ilişkilerin kurulması gibi ileri boyutlara varan ve hatta Suriye ile İsrail'in bile aralarındaki sorunlara çözüm bulmaya çalışmaları gibi ciddi sonuçlar doğuran bir sürecin bir anda tersine dönmesine ve bütünüyle olmasa da ilişkilerin büyük ölçüde askıya alındığı yeni bir dönemin başlamasına yol açmıştır.

Çalışmada da ortaya koyduğu gibi bu gelişmede Likud'un Arap-İsrail sorununa yaklaşımının ve Likud'un koalisyon ortaklarının hemen hepsinin işgal altındaki bölgelere sonradan yerleşmiş göçmenlere, dindar ve milliyetçi kesime dayanmasının etkisi çok büyük olmuştur. Özellikle Likud'un koalisyon ortaklarının tabanlarının hemen hemen aynı olması Netanyahu'nun taban kaydetme ve siyasette sürekli olabilmek kaygısıyla bölge barışını tehlikeye sokma riskini göze alarak sertlik yanlısı bir politikayı sürdürmesine yol açmıştır. Öyle ki Netanyahu Wye anlaşmasına aşırı sağın ve yerleşimcilerin tepkisini azaltmak için "İşçi partisi iktidarda olmuş olsaydı Batı Şeria'nın (Yahuda ve Samiriye) daha büyük bir kısmından zaten İsrail çekilmiş olacaktı" diyerek

kendisinin hala sağın en iyi lideri olduğunu ileri sürme gereğini duymuştur. Bununla beraber ABD'nin Irak krizinin ortaya çıktığı bir ortamda bölgedeki diplomatik desteğini arttırabilmek amacıyla İsrail'e baskı yapmasıyla sağlanan Wye anlaşmasını Netanyahu'ya uygulamak mümkün olacaktır.

Kaynakça

- The Economist, "Land to give and take away", November 28, 1998
- The Economist, "Bib's Foundering Ship", January 10, 1998
- The Economist, "Spotty freedom", October 10, 1998
- FBIS, March 24, 1997
- The Financial Times, April 19, 1996.
- Hiro, Dilip, "The Nature of Israel's National Politics", Middle East International, 567 (January 30, 1998)
- International Herald Tribune, June, 1996.
- The Jerusalem Report, January 18, 1999
- Lianzhi, Wange, "Peace in the Middle East No Longer a Dream", Beijing Review, 38/8 (February 20-26, 1995)
- Mark A. Heller, "Rabin and Arafat: Alone, Together", Current History, 94/588 (January 1995): 28-32
- The Middle East, "Another Milestone", 254 (March 1996): 11-12
- The Middle East, "Cracks became chasm", December, 1997
- The Middle East, "Husain takes the plunge", April 1999
- The Middle East, "Syria stands apart", 252 (January 1996)
- The New York Times, September, 28, 1996
- The New York Times, April 19, 1996.
- The New York Times, April 25, 1997
- The New York Times, January 15, 17, 1997
- The New York Times, July 13, 1999
- The New York Times, June 19, 1998
- The New York Times, June 3, 1997
- The New York Times, March 31, 1997
- The New York Times, March, 7, 21, 1997
- The New York Times, November 13, 1997
- Peretz, Don and Doron, Gideon, "Israel's Elections: A Second political Earthquake? The Middle East Journal, Vol. 50, No. 5 (Autumn 1996).
- The Washington Post, August 6, 1996
- The Washington Post, July 12, 1996
- The Washington Post, June 10, 1997
- The Washington Post, November 4, 1996

